NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
IIT Kharagpur

Lecture 03: Revision and practice of विभक्ति (vibhakti - declension) forms: masculine words

NPTEL

CONCEPTS COVERED

- Revisiting of the विभक्ति (vibhakti – declension) forms and their implications on our thinking
- Revision of पुंलिङ्ग (puṁliṅga – masculine) words ending with अकार (akāra – letter ‘a’) in एकवचनम् (ekavacanam - singular)
- Revision of simple धातुरूप (dhāturūpa – verb conjugation) in different tenses
- Building of vocabulary

NPTEL

विभक्ति (vibhakti – declension) forms

- Preposition is fused with nouns – for / to the boy – बालकाय - bālakāya
- Allows brevity in expression

  The girl goes to school.
  बालिका विद्यालयं गच्छति।
- Words are self-contained in sense with respect to others in a sentence

  eg: The boy goes to school. vs बालकः विद्यालयं गच्छति। bālakaḥ vidyālayaṁ gacchati|
- Facilitates mental clarity in perceiving the world and creativity in expression

NPTEL

सम्भाषणम् (sambhāṣaṇam) - Conversation

NPTEL

आर्या – हरिः ॐ पीयूष! कं पश्यति? कोऽपि गच्छति किम्?
āryā - hariḥ om pīyūṣa! kaṁ paśyati? ko'pi gacchati kim?

शिष्यः - आम् एकः छात्रः गच्छति।
śiṣyaḥ - ām ekaḥ chātraḥ gacchati|

अहं तं छात्रं पश्यामि।
ahaṁ taṁ chātraṁ paśyāmi|

आ. - भवान् कुत्र गच्छति?
ā. - bhavān kutra gacchati?

शि. - अहम् आपणं (shop) गच्छामि।
śi. - aham āpaṇaṁ gacchāmi|

आ. - कथं तत्र गच्छति?
ā. - kathaṁ tatra gacchati?

शि. - अहम् एतेन मार्गेण वाहनेन च आपणं गच्छामि।
śi. - aham etena mārgeṇa vāhanena ca āpaṇaṁ gacchāmi|

आ. - केन सह आपणं गच्छति?
ā. - kena saha āpaṇaṁ gacchati?

शि. - अहं तेन छात्रेण सह आपणं गच्छामि।
śi. - ahaṁ tena chātreṇa saha āpaṇaṁ gacchāmi|

आ. - भवान् किमर्थम् आपणं गच्छति?
ā. - bhavān kimartham āpaṇaṁ gacchati?

शि. - अहं मधुरं (sweet) क्रेतुम् (to buy) आपणं गच्छामि।
śi. - ahaṁ madhuraṁ kretum āpaṇaṁ gacchāmi|

आ. - कस्मै मधुरं दास्यति?
ā. - kasmai madhuraṁ dāsyati?

शि. - अहं तस्मै छात्राय दास्यामि।
śi. - ahaṁ tasmai chātrāya dāsyāmi|

NPTEL

(Con.)

आ. - भवान् जनकस्य कृते किमपि न स्वीकरिष्यति?
ā. - bhavān janakasya kṛte kimapi na svīkariṣyati?

शि. - अवश्यम्। अहं छात्राय मधुरं क्रीत्वा जनकस्य कृते अपि मधुरं स्वीकरिष्यामि।
śi. - avaśyam। ahaṁ chātrāya madhuraṁ krītvā janakasya kṛte api madhuraṁ svīkariṣyāmi।

आ. - तस्मात् आपणात् अन्यत् किं क्रेष्यति?
ā. - tasmāt āpaṇāt anyat kiṁ kreṣyati?

शि. - तस्मात् आपणात् अहं पूर्वमेव सर्वं क्रीतवान्। अतः ततः छात्रावासं गमिष्यामि।
śi. - tasmāt āpaṇāt ahaṁ pūrvameva sarvaṁ krītavān। ataḥ tataḥ chātrāvāsaṁ gamiṣyāmi।

आ.- भवान् कस्य छात्रावासं गमिष्यति?
ā. - bhavān kasya chātrāvāsaṁ gamiṣyati?

शि. - अहं तस्य छात्रस्य छात्रावासं गमिष्यामि।
śi. - ahaṁ tasya chātrasya chātrāvāsaṁ gamiṣyāmi।

NPTEL

आ. - तस्मिन् छात्रावासे किं करिष्यति?

ā. - tasmin chātrāvāse kiṁ kariṣyati?

शि. - भवती जानाति? यदा सर्वे जनाः पृच्छन्ति - कस्मिन् छात्रावासे उत्तमं भोजनं मिलति (get / find),

śi. - bhavatī jānāti ? yadā sarve janāḥ pṛcchanti - kasmin chātrāvāse uttamaṁ bhojanaṁ milati,

तदा उत्तरं भवति यत् तस्मिन् एव छात्रावासे स्वादिष्ठं (tasty) भोजनं मिलति इति।

tadā uttaraṁ bhavati yat tasmin eva chātrāvāse svādiṣṭhaṁ bhojanaṁ milati iti|

अतः अहम् आपणतः मधुरं क्रीत्वा सायंकाले खादितुं गमिष्यामि।

ataḥ aham āpaṇataḥ madhuraṁ krītvā sāyaṁkāle khādituṁ gamiṣyāmi|

आ. – उत्तमम्! अहो! समयः अभवत्।

ā. - uttamam! aho! samayaḥ abhavat|

शि. - अस्तु आर्ये! पुनर्मिलामः। गच्छानि? गच्छामि किम्? हे छात्र तिष्ठतु। अहं शीघ्रम् आगच्छामि।

śi. - astu ārye! punarmilāmaḥ| gacchāni? gacchāmi kim? he chātra tiṣṭhatu|ahaṁ śīghram āgacchāmi|

NPTEL

अभ्यासः (abhyāsaḥ) - Practice

NPTEL

कः kaḥ किं kiṁ करोति karoti ?

सः / एषः saḥ / eṣaḥ

गायकः gāyakaḥ (singer)	गायति gāyati
क्रीडक krīḍaka (player)	क्रीड krīḍa
रक्षक rakṣaka (protector)	रक्ष rakṣa
विचारक vicāraka (thinker)	विचारयति vicārayati
रन्धक randhaka (cook)	रन्ध randha
अनुवादक anuvādaka (translator)	अनुवाद anuvāda
नायक nāyaka (actor)	नयति nayati
पाचक pācaka (cook)	पच paca
चित्रकार citrakāra (artist)	चित्रं citraṁ करोति karoti
पत्रकार patrakāra (journalist)	पत्रं patraṁ
तन्त्रज्ञ tantrajña (technician)	तन्त्रं tantraṁ जानाति jānāti
शास्त्रज्ञ śāstrajña (scholar)	शास्त्रं

NPTEL

कं पश्यति ? kaṁ paśyati?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)		गायकम् gāyakam (singer)	पश्यति
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)		क्रीडक krīḍaka (player)	paśyati
ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः)		रक्षक rakṣaka (protector)	पश्यन्ति
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)		विचारक vicāraka (thinker)	paśyanti
	तम्	रन्धक randhaka (cook)	
त्वम् / यूयम्	tam	अनुवादक anuvādaka (translator)	पश्यसि / पश्यथ
tvam / yūyam	एतम्	चित्रकार citrakāra (artist)	paśyasi / paśyatha
	etam	पत्रकार patrakāra (journalist)	
अहम् / वयम्		तन्त्रज्ञ tantrajña (technician)	पश्यामि / पश्यामः
aham / vayam		शास्त्रज्ञ śāstrajña (scholar)	paśyāmi / paśyāmaḥ

NPTEL

कुत्र गच्छति? kutra gacchati?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)		गच्छति
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)		gacchati
ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः)	भोजनालयम् bhojanālayam	गच्छन्ति
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)	पत्रालय patrālaya (post office)	gacchanti
	चिकित्सालय cikitsālaya (hospital)	
त्वम् / यूयम्	सचिवालय sacivālaya (secretariat)	गच्छसि / गच्छथ
tvam / yūyam	ग्रन्थालय granthālaya (library)	gacchasi / gacchatha
	हिमालय himālaya	
अहम् / वयम्	अतिथिनिलय atithinilaya (guesthouse)	गच्छामि / गच्छामः
aham / vayam		gacchāmi / gacchāmaḥ

NPTEL

कथं / केन गमिष्यति ? kathaṁ / kena gamiṣyati?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)

saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)

ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः)

te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)

त्वम् / यूयम्

tvam / yūyam

अहम् / वयम्

aham / vayam

तेन

tena

एतेन

etena

रथेन rathena (chariot)

अश्व aśva (horse)

दर्शक darśaka (visitor)

सहायक sahāyaka (helper)

सैनिक sainika (soldier)

यात्रिक yātrika (traveller)

यन्त्रज्ञ yantrajña (mechanician)

वैज्ञानिक vaijñānika (scientist)

कृषक kṛṣaka (farmer)

ज्येष्ठ jyeṣṭha (elder brother)

कनिष्ठ kaniṣṭha (younger ")

गमिष्यति

gamiṣyati

गमिष्यन्ति

gamiṣyanti

गमिष्यसि / गमिष्यथ

gamiṣyasi / gamiṣyatha

गमिष्यामि / गमिष्यामः

gamiṣyāmi / gamiṣyāmaḥ

NPTEL

किमर्थं / कस्मै दास्यति? kimarthaṁ / kasmai dāsyati?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)		आनन्दाय ānandāya (joy)	दास्यति
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)		सन्तोष santoṣa (contentment)	dāsyati
ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः)		विश्वविद्यालय viśvavidyālaya	दास्यन्ति
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)		गुरुकुल gurukula	dāsyanti
	तस्मै	आश्रम āśrama	
त्वम् / यूयम्	tasmai	पाठक pāṭhaka (teacher)	दास्यसि / दास्यथ
tvam / yūyam	एतस्मै	चालक cālaka (driver)	dāsyasi / dāsyatha
	etasmai	पालक pālaka (caretaker)	
अहम् / वयम्		आपणिक āpaṇika (shopkeeper)	दास्यामि / दास्यामः
aham / vayam		योग yoga	dāsyāmi / dāsyāmaḥ
		कार्यालय kāryālaya (office)	

NPTEL

कुतः / कस्मात् आगतवान्(वती)? kutaḥ / kasmāt āgatavān(vatī)?

सः / सा / तत् / भवान् (वती) — आगतवान् (वती)

saḥ / sā / tat / bhavān (vatī) — āgatavān (vatī)

ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः) — आगतवन्तः (वत्यः)

te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ) — āgatavantaḥ (vatyaḥ)

वित्तकोषात् vittakoṣāt (bank)

तस्मात् tasmāt

यात्रिनिवास yātrinivāsa (motel)

एतस्मात् etasmāt

स्वदेश svadeśa (own land)

ग्राम grāma (village)

प्रकोष्ठ prakoṣṭha (room)

त्वम् / यूयम् — आगतवान्(वती) / आगतवन्तः (वत्यः)

tvam / yūyam — āgatavān(vatī) /āgatavantaḥ (vatyaḥ)

अहम् / वयम् — आगतवान्(वती) / आगतवन्तः (वत्यः)

aham / vayam — āgatavān(vatī) /āgatavantaḥ (vatyaḥ)

NPTEL

कस्य…………….. अस्ति ? kasya ………. asti?

तस्य / एतस्य
tasya / etasya

विक्तकोषस्य vittakosya (bank)

यात्रिनिवास yātrinivāsa (motel)

नाम ……….. अस्ति ।
nāma ……….. asti ।

स्वदेश svadeśa (own land)

ग्राम grāma (village)

स्मरणम् अस्ति ।
smaraṇam asti ।

प्रकोष्ठ prakoṣṭha (room)

वर्णः सुन्दरः अस्ति ।
varṇaḥ sundaraḥ asti ।

NPTEL

कुत्र / कस्मिन् भविष्यति? kutra / kasmin bhaviṣyati?

सः / सा / तत् / भवान् (वती) — भविष्यति

saḥ / sā / tat / bhavān (vatī) — bhaviṣyati

ते / ताः / तानि /भवन्तः (वत्यः) — भविष्यन्ति

te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ) — bhaviṣyanti

त्वम् / यूयम् — भविष्यसि / भविष्यथ

tvam / yūyam — bhaviṣyasi / bhaviṣyatha

अहम् / वयम् — भविष्यामि / भविष्यामः

aham / vayam — bhaviṣyāmi / bhaviṣyāmaḥ

तस्मिन् tasmin

एतस्मिन् etasmin

पाठे pāṭhe (lesson)

मार्ग mārga (road)

वृक्ष vṛkṣa (tree)

आकाश ākāśa (sky)

स्यूत syūta (bag)

सागर sāgara (sea)

जङ्गल jaṅgala (forest)

NPTEL

सम्बोधनम् sambodhanam – Vocative Case

हे he

गायक gāyaka (singer)

क्रीडक krīḍaka (player)

रक्षक rakṣaka (protector)

विचारक vicāraka (thinker)

रन्धक randhaka (cook)

बहु कालानन्तरं दर्शनम् अभवत्।

bahu kālānantaraṁ darśanam abhavat|

carefully

सावधानं शृणोतु ।

sāvadhānaṁ śṛṇotu ।

NPTEL

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

3rd Person Pronouns and Nouns in the singular (m 'a' ending)

NPTEL

वचनम् -> vacanam | एकवचनम् ekavacanam

विभक्ति - vibhakti	किम् – kim	(ए)तद् – (e)tad	जनक - janaka
प्रथमा prathamā	कः kaḥ	सः / एषः saḥ / eṣaḥ	जनकः janakaḥ
द्वितीया dvitīyā	कम् kam	(ए)तम् (e)tam	जनकम् janakam
तृतीया tritīyā	केन kena	(ए)तेन (e)tena	जनकेन janakena
चतुर्थी caturthī	कस्मै kasmai	(ए)तस्मै (e)tasmai	जनकाय janakāya
पञ्चमी pañcamī	कस्मात् kasmāt	(ए)तस्मात् (e)tasmāt	जनकात् janakāt
षष्ठी ṣaṣṭhī	कस्य kasya	(ए)तस्य (e)tasya	जनकस्य janakasya
सप्तमी saptamī	कस्मिन् kasmin	(ए)तस्मिन् (e)tasmin	जनके janake
(सम्बोधनम्) (sambodhanam)			हे जनक he janaka

NPTEL

श्लोक śloka Using All 8 Cases

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
rāmo rājamaṇiḥ sadā vijayate rāmaṁ rameśaṁ bhaje

रामेणाभिहिता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः।
rāmeṇābhihitā niśācaracamū rāmāya tasmai namaḥ|

रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं
rāmānnāsti parāyaṇaṁ parataraṁ rāmasya dāso'smyahaṁ

रामे चित्तलयः सदा भवतु मे हे राम मामुद्धर॥
rāme cittalayaḥ sadā bhavatu me he rāma māmuddhara||

NPTEL

श्लोक śloka Translation

May *Rāma* (Nomivative), the jewel among the kings, always be victorious. I worship *Rāma* (Accusative), the lord of *Lakṣmī*. The armies of the demon *Rāvaṇa* were killed *by Rāma* (Instrumental). *To that Rāma* (Dative) I bow down. There is no better way *than Rāma* (Ablative). I am the servant *of Rāma* (Genitive). May my mind dwell *in that Rāma* (Locative). *O Rāma!* (Vocative) Do save me (from this worldly ocean).

NPTEL

References

- Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- Sampad, & Vijay. (2005). *The Wonder that is Sanskrit*. Pondicherry: Sri Aurobindo Society.

NPTEL

Conclusion

Source of Values and Ideals

The Sanskrit language has also been the source of values and ideals that have sustained India through the ages.

Dr. Manmohan Singh
Former Prime Minister
World Sanskrit Conference on 5-1-2012

NPTEL

पुनर्मिलामः

punarmilāmaḥ

NPTEL

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

Thank you

NPTEL